

ЕСТЕТИЧНА ПЛАТФОРМА ЛІТЕРАТУРНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ЛАНКА»–МАРС: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Стаття присвячена дослідженню світоглядно-естетичних аспектів діяльності літературно-мистецького об'єднання «Ланка»–МАРС. З'ясовано, що участь в об'єднанні була логічним завершенням пошуків письменниками організації (Борис Антоненко-Давидович, Григорій Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Є. Плужник та ін.) літературного середовища, де б не обмежувалася творча свобода, культивувалася ідея відродження української культури на основі прогресивних європейських цінностей і принципів. Акцентовано увагу на своєрідності шляху творчого самоствердження письменників «Ланки»–МАРСу, яка полягала у виробленні і втіленні естетичної концепції, що поєднала традиції вітчизняної літературної класики з світовими модерністськими тенденціями.

Визначено «прохвильовістську» позицію організації та безпосередню участь «ланчан» у літературній дискусії 1925-го–1928-го рр. Окреслено рецепцію «Ланки»–МАРСу у літературознавчому дискурсі радянської критики, що зараховувала організацію до «попутницьких», «буржуазних», «антипролетарських».

Ключові слова: попутники; буржуазна ідеологія; європейськість; світоглядно-естетичні цінності; ідеологія.

Жоден період історії розвитку мистецтва слова не відзначався такою складністю й динамічністю, як літературний процес 1920-х–1930-х рр. Зазначений етап в історії української літератури характеризується ускладненням літературного й мистецького життя, загостренням ідеологічної боротьби, намаганням прогресивних діячів культури долучитися до світової спільноти. Тим часом комуністична партія вела невпинний наступ на літературу, оголошуючи ідеологічно витриману, зримовану фразу вартіснішою за класичний твір. Відбувалася груба профанація, підміна понять; під сумнів ставилася доцільність класичних літературних жанрів як «буржуазних» форм мистецтва. І поки радянською владою зберігався міф про те, що для розвитку українського мистецтва широко відкриті горизонти кращих світових традицій, прогресивні письменники об'єднувалися у спілки й організації, проголошували свої мистецькі маніфести, зосереджуючи увагу на естетичних проблемах, прагнучи збагатити українську літературу новими художньо-стильовими течіями й жанровими формами, вивести її на європейський рівень.

Серед таких організацій вирізняємо київську літературну асоціацію «Ланка». Дослідженням спадщини представників об'єднання, а принагідно й діяльністю угруповання в різний час займалися Л. Бойко, О. Воронцова, В. Дмитренко, Ю. Ковалів, В. Мельник, В. Півторадні, М. Слабошпицький, О. Шугай та ін.

Досліджено, що «Ланку» заклали п'ятеро письменників (Борис Антоненко-Давидович, Григорій Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний та Є. Плужник) [15, с. 103], які «несли з собою національний Шевченків дух неупокореного села, загостреність нової непідкупної інтелігенції. І кожний із них мав зерна клярнетизму...» [10]. Улітку 1924 р. об'єднання виокремилася з АСПИСу, який, «подібно до Ноевого ковчега, ввібрав у себе все те літературне, що залишилось у Києві після великих соціальних катаклізмів або проросло нещодавно в літературі» [1, с. 141]. Проте оточення в організації було соціально чужим літературній молоді, а відтак недостатньо авторитетним для впливу, що й зумовило вихід «ланчан» з АСПИСу. То був «бунт молодих проти віджилих традицій, звичаїв, смаків старих» [11, арк. 4]. Імовірно, таке рішення було підсилене і пропозицією М. Зерова на останньому зібранні асоціації «відверто ставати на допомогу радянській владі в її організації життя на Україні» [16, с. 102], з чим не могли погодитися учасники літературного угруповання. Новостворена літературна спілка об'єднала літераторів, які намагалися протистояти ідеологічному тиску [12, с. 40], відстоювати незалежність літературної творчості від офіційної політики партії в літературі та рухатися у європейському векторі.

Організатором і душею «Ланки» був В. Підмогильний, який і дав групі ім'я, що об'єднувало різних за своїм творчим обличчям письменників в одне здружене товариство [1, с. 159]; Л. Бойко вказує на важливу

роль в організації Бориса Антоненка-Давидовича [2]. Підтверджуючи значення назви організації (ланка – складова частина цілого), «ланчани» прагнули «у міру своїх сил і здібностей заповнити зяючу прогалину, що утворилася в українській літературі після великих катаклізмів, і всім разом стати ланкою в розірваному ретязі, перебираючи все те демократично-народне, що мала в собі дожовтнева українська література, й творчо опрацьовувати його на своєму шляху в майбутнє» [1, с. 159]. Учасники «Ланки» прагнули бути захисниками «своїї національної правди, зрозумілої і освяченої всіма народами, не викликаючи боротьби з марксизмом, а по можливості обминати його спокійно» [16, с. 101].

У світоглядній платформі організації жовтнева революція визначалась як передумова соціального й національного визволення України, якому повинно сприяти українське письменство, правдиво відображаючи добу в художніх формах, «як вона синтезується в творчій уяві письменника» [15, с. 103]. Проте правдиво «ілюструвати» епоху, відтворювати тогочасну дійсність видавалося надскладним завданням.

Радянська критика зарахувала «Ланку» до «попутницьких» об'єднань, які визнали жовтневу революцію, але не дотримувалися приписів партії у своїй літературній діяльності. Офіційну точку зору щодо організації було репрезентовано у Постанові Політбюро ЦК КП(б)У «Про українські художні угруповання» від 10 квітня 1925 р., де в частині «Про попутників» зокрема зазначено, що стосовно об'єднаної навколо журналу «Життя й революція» групи письменників «Ланка», яка «приймає платформу радвлadı, слід додержуватися тієї ж лінії, що зазначена про попутників у загальнопартійних постановках» [9, с. 280]. У резолюції ЦК РКП(б) від 18 червня 1925 р. пропонувалося «терпеливо ставитись до проміжних ідеологічних форм, терпеливо допомагаючи ці неминуче численні форми зживати в процесі все тіснішого товариського співробітництва з культурними силами комунізму» [9, с. 294].

Оскільки новостворене об'єднання потребувало «реформування», перебуваючи на інших мистецьких позиціях із «плутаною ідеологією» [4, с. 66], така позиція радянської влади гарантувала «підтримку» обдарованих літераторів і забезпечувала «умови» «для якнайшвидшого їх переходу на бік комуністичної ідеології» [9, с. 294]. У «Розповіді про неспокій немає кінця» Ю. Смолича читаємо, що до групи київських письменників ставилися з відвертою неприязню, «вважаючи їх у масі (принаймні в організаціях «Ланка», пізніше – МАРС) не "на сто відсотків" радянськими, частково – антирадянськими, а в окремих особах – просто контрреволюційними» [18, с. 99–100]. Поціновувачі вульгарно-ідеологічного підходу розглядають «Ланку» як антипролетарське об'єднання з дрібнобуржуазною ідеологією, творче обличчя якого випромінює песимізм і скептичне ставлення до будівництва нового життя.

Залишаючись надалі на ґрунті справжнього проєвропейського мистецтва слова та об'єктивного відтворення, як правило, зовнішніх явищ революційної доби, «Ланка» синтезує «традиції української класичної

літератури з новими вимогами революційного життя. Як наслідок – пристрасні ідеологічні шукання, бажання усвідомити не тільки діалектику життя, але й свою роль в ньому» [4, с. 66]. А значення організації в літературному житті 1920-х рр. було чималим!

Під час літературної дискусії 1925–1928 рр. «ланчани» разом з «неокласиками» і ВАПЛІТЕ підтримали ідею Миколи Хвильового про майбутнє відродження національного мистецтва. Члени спілки не могли й не мали морального права дотримуватися нейтралітету в принципових питаннях, особливо, коли це стосувалося культурних орієнтирів. Доказом цього є участь В. Підмогильного та Бориса Антоненка-Давидовича у публічному київському диспуті, організованому 24 травня 1925 р. у Всенародній бібліотеці України культкомісією Академії Наук.

Письменники у своїх виступах відверто засудили «ідеологічно витримані» твори, вважаючи, що будь-яка ідеологія не надає їм художньої довершеності й не спроможна зацікавити читача [19]. В. Підмогильний вважав наріжною думку про появу в літературі нового типу «ура-комуніста», що «продовжує гопаківські традиції, орієнтуючись за всяких обставин на примітивність свого мислення» [19, с. 35–38]. Саме це явище, на думку літератора, ставило національну літературу під загрозу масовізму, який призведе до зниження художньої вартості літератури загалом. Таку думку підтримав і Борис Антоненко-Давидович, відзначаючи у своєму виступі вимогу «створити нормальні умови для розвитку української літератури, української не з великої, чи з маленької літери. Треба повести рішучу боротьбу з халтурою, з цим просвітянством, з відсутністю мінімальної етики звичайної людини, бо немислимо вести диспут, коли перекручуються факти, підтасовуються слова не лише тут, а і в відділі "Культура і мистецтво" нашої преси. Отже, наше гасло не – "Європа чи Просвіта", а – література УСРР, позбавлена халтури, просвітянщини і хахлацької макулатури!» [19, с. 68–69].

Згодом, попри певні розходження у своїх ідейних і творчих поглядах, до літературної дискусії, що вже стала центральною подією в українській інтелектуальній історії 1920-х рр., вийшовши далеко за межі літератури, долучаються й інші члени нової реорганізованої «Ланки». Борис Тенета розповсюджуватиме заборонені «Україну чи Малоросію», «Літературно-науковий вісник» зі статтями Д. Донцова й поезіями Є. Маланюка [8, с. 491].

Чергове «перетворення» організації було зумовлене звинуваченням «ланчан» у замкненості й творчій «нейтральності» щодо сучасної доби і «буржуазних» (тобто європейських – Л. С.) нахилах.

«Новостворений» 7 листопада 1926 р. МАРС залишається тією ж «Ланкою» «тільки з ширше відчиненими дверима, зважаючи на потребу в той час "масових" літорганізацій» [11, арк. 5]. Відтепер літературне угруповання об'єднує «революційних письменників і критиків Києва з метою сприяння розвитку пролетарської літератури й культури, як переходового етапу до літератури й культури соціалістичної» [6]; прагнучи створити кращі зразки «пролетарської літератури, майстерня революційного слова в основу

свої мистецької праці покладає засади комуністичної партії, надаючи своїм членам права користатися різними літературно-художніми засобами» [6]. Наріжною тезою марсівських постулатів вважаємо й визначення завдання літературної спільноти: боротьба з графоманством і зарозумілістю в літературі [6], викликану ускладненням стосунків між «Ланкою»–МАРСом та групою старших літераторів, які, маючи письменницький авторитет, «залишалися на ґрунті колишньої споглядальної естетики, яка не тільки не відповідала вимогам часу, ба, навіть гальмувала розвиток нової літератури» [3, арк. 6], і не співпадала з культурно-європейським орієнтиром молодого покоління письменників.

На тлі тогочасних літературних організацій («Гарт», «Плуг», «Молодняк» та ін.) новоутворене літературне об'єднання видавалося опозиційним пролетарському мистецтву. Порівняно з позицією «Ланки», концептуальні засади МАРСу були більш «ідеологічно витриманими». Очевидно, це зумовлювалося втратою літераторами відчуття внутрішньої свободи під тиском політичних факторів. Адже самостійності національного художнього слова практично не існувало. Одним із підтверджень цьому є, наприклад, свідчення В. Підмогильного під час допиту «...російська література розвивалася і розвивається все далі і далі. На Україні робітник і колгоспник, не бачачи української літератури, природно, читають російську. Отже, українська культура не проникає в маси. Тому ми намагалися писати так, щоб якомога менше було націоналізму, щоб таким чином хоч якісь наші твори доходили до маси...» [цит. за: 14, с. 42].

Отже, основні догмати «ланчан»–марсівців не змінилися, а задекларовані ідеологічні приписи були суто формальними. Цілком закономірно, що українська марксістська критика не вірила в дотримання МАРСом «партійної лінії» і повинна була до цієї літературної групи ставитися особливо обережно й уважно [5, с. 238], «виявляти розходження в таборі письменників попутників, поборюючи буржуазні виявлення, відзначаючи наближення до пролетарського письменства, втягуючи найближчих до нас попутників у соціалістичне будівництво» [7, с. 421].

Для членів літературно-мистецького товариства «Ланка»–МАРС, об'єднаних спільною метою творити нову модерністську літературу, визначальними були не тільки письменницька кваліфікація, розбудова національної культури та орієнтація на європейський рівень мистецтва, а й новітні стильові пошуки, естетичні принципи. Провідні модерністські мотиви, що свідчать про європейськість творчого надбання «ланчан», мають переважно суспільно-політичне та філософське підґрунтя. Для письменників «попутницького» об'єднання вагомою протидією щоденній абсурдній реальності була гуманістична філософія – «єдина, що надає людині гідності, не робить із неї об'єкта» [17, с. 336], а метамотивами, що визначили естетичне підґрунтя творчості, стали гуманізм, пафос націєтворення, мотив історичної пам'яті.

«Ланчани» намагаються усвідомити складність внутрішнього світу людини, особливого значення надають глобальній проблемі особистості і суспільст-

ва. У цей час в європейському мистецтві набувають поширення есхатологічні мотиви, зумовлені моральною й соціальною катастрофами доби (революції, світові війни, знецінення духовних основ людського життя). Тотальна світова криза знаходить своє відображення не тільки в європейській філософській думці (К. Ясперс «Духовна ситуація часу», О. Шпенглер «Присмерк Європи», М. Бердяєв «Кінець Європи» та ін.) – вона органічно вплітається в європейський літературний контекст. Письменники прагнуть осмислити дійсність у всій її багатомірності. Національне мислення народу, спосіб його життя в контексті історичного становлення психології українського етносу стають домінуючими в художньому світі представників «попутницької» літературної організації, а трагічна доля українського народу – ще одним історіософським метамотивом.

Мотиви самотності, відчуженості, приреченості, абсурдності світу є провідними майже у всіх художніх текстах «ланчан»; особливої ваги у творах набувають психологізм, модули людського існування, усвідомлення власного «я» та внутрішнього протистояння героїв. Нелінійне сприйняття історії визначає світоглядні особливості творчого надбання митців – тяжіння до алегорії, міфологізації та універсалізації дійсності; актуалізуються та переосмислюються питання, поставлені самою дійсністю. Відтак провідним тематичним мотивом стає місто – символ сучасного соціуму, в якому особистість втрачає свою індивідуальність; архетипові міста протиставляється образ села – втілення чистоти, природності.

Ще однією творчою підвалиною, що впливала та визначала європейський вектор творчості «ланчан», була перекладацька діяльність кращих зразків світової літератури (Т. Осьмачка переклав з англійської Дж. Байрона, О. Уайльда, В. Шекспіра; переклади французької літератури належать В. Підмогильному (Оноре де Бальзак, Клод Гельвецій, Дені Дідро, Гі де Мопассан, Анатоль Франс та ін.).

Проте політика комуністичного Кремля поклати край кращим творчим пориванням не тільки літературно-мистецького угруповання «Ланка»–МАРС, а й усїєї української літератури, високий художній рівень якої не поєднувався з витриманою ідеологією, скерованою на будівництво соціалізму [5, с. 238]. Поступово політика централізації мистецького життя прудушила український національний процес розвитку літератури, ліквідувавши вітчизняні творчі об'єднання (спочатку ВАПЛІТЕ з послідовниками («Літературний ярмарок», «Політфронт»), згодом, через фізичне знищення членів, усї «попутницькі» організації). МАРС самоліквідувався, не чекаючи «офіційного» розпуску [8, с. 229], проте це не допомогло оминати звинувачень з боку ортодоксальної критики у негативному ставленні марсівців до соціалістичної дійсності та у «дрібнобуржуазному попутництві» [13], а згодом уникнути тотальних репресій, жертвами яких стала переважна частина літературного об'єднання.

Тож присутність літературної організації «Ланка»–МАРС у дискурсі української літератури є незаперечним фактом. «Ланчани» становили частину тієї про-

гресивної мистецької молоді, яка прагнула і намагалася творити літературу, засновану на модерних європейських ідейно-естетичних принципах. Основою творчості молодих письменників були актуальні наці-

ональні проблеми, поглиблена увага до внутрішнього світу особистості, філософічність мислення, творча професійність і, звичайно ж, орієнтація на кращі зразки світової літератури.

Список використаних джерел

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Здалека й зблизка : літературні силуети й критичні нариси / Б. Д. Антоненко-Давидович. – Київ : Рад. письменник, 1969. – 303 с.
2. Бойко Л. І не Європа, і не Просвіта / Л. Бойко // 20-ті роки : літературні дискусії, полеміки. – К. : Дніпро, 1991. – С. 261–289.
3. Галич М. Косинка в літературі / М. Галич // Рукописний відділ НБУ ім. В. Вернадського, ф. 274, спр. 1015, 19 арк.
4. Дорошкевич О. Літературний рух на Україні в 1924 році / О. Дорошкевич // Життя й революція. – 1925. – № 3. – С. 61–68.
5. З поточних нотаток : Всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників // Життя й революція. – 1926. – № 1. – С. 237–238.
6. З поточних нотаток : Нова літературна організація «МАРС» // Життя й революція. – 1927. – № 1. – С. 111.
7. З поточних нотаток : Політика партії в справі Української художньої літератури // Життя й революція. – 1927. – № 5. – С. 420–423.
8. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади : у 2 кн. / Г. Костюк ; передм. М. Жулинського. – К. : Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – 720 с.
9. Культурне будівництво в Українській РСР : найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду 1927–1959 рр. : зб. док. : у 2 т. – К. : Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1960. – Т. 1. – 880 с.
10. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : антологія 1917–1933 : поезія, проза, драма, есей / Ю. Лавріненко. – Париж : Instytut Literacki, 1959. – 980 с.
11. Лист Антоненка-Давидовича Б. Д. до Півторадні В. І. від 15.IX.1957 // Рукописний відділ НБУ ім. В. Вернадського, ф. 274, спр. 817, 6 арк.
12. Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні, 1917 – 1934 / Ю. Луцький. – К. : Гелікон, 2000. – 242 с.
13. МАРС // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. – К. : Укр. енциклопедія, 1988. – Т. 3. – 1995. – С. 300.
14. Мельник В. О. Валер'ян Підмогильний : до 90-річчя від дня народження / В. О. Мельник. – К. : Знання, 1991. – 48 с.
15. Наші літературні угруповання // Життя й революція. – 1925. – № 1–2. – С. 103–104.
16. Осьмачка Т. Мої товариші : історико-мемуарна розвідка про людей Розстріляного українського відродження 20-х років / Т. Осьмачка // Березіль. – 1996. – № 3–4. – С. 95–134.
17. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – это гуманизм / Жан-Поль Сартр ; пер. А. Санина // Сумерки богов. – М. : Политиздат, 1989. – С. 319–345.
18. Смолич Ю. Розповідь про неспокій немає кінця / Ю. Смолич. – К. : Рад. письменник, 1972. – Кн. 3. – 204 с.
19. Шляхи розвитку сучасної літератури : диспут 24 трав. 1925. – К. : Культкомісія місцкому УАН, 1925. – 82 с.

Л. Г. Стороженко,

канд. філол. наук, доцент кафедри українського мовознавства та культури
Гуманітарного інституту, Національний авіаційний університет, г. Київ, Україна;

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА ЛИТЕРАТУРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ «ЛАНКА»–МАРС: ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЕКТОР

Статья посвящена исследованию мировоззренческих и эстетических аспектов деятельности литературно-художественной организации «Ланка»–МАРС. Выяснено, что участие в объединении было логическим завершением поисков писателями организации (Б. Антоненко-Давидович, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Е. Плужник и др.) литературной среды, где бы не ограничивалась творческая свобода, культивировалась идея возрождения украинской культуры на основе прогрессивных европейских ценностей и принципов. Акцентируется внимание на своеобразии творческого самоутверждения писателей «Ланки»–МАРСа, которое заключалось в выработке и осуществлении эстетической концепции, объединяющей традиции отечественной литературной классики с мировыми модернистскими тенденциями.

Очерчено непосредственное участие «ланчан» в литературной дискуссии 1925–1928-го гг. Определена рецепция «Ланки»–МАРСа в литературоведческом дискурсе советской критики, которая причисляла организацию к «попутчикам», «буржуазным», «антипролетарским».

Ключевые слова: попутчики; буржуазная идеология; европеизм; мировоззренческие и эстетические ценности; идеология.

L. G. Storozhenko,

PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Culture of the Humanitarian Institute, National Aviation University, Kiev, Ukraine

AESTHETIC PLATFORM OF THE LITERARY ORGANIZATION «LANKA»–MARS: EUROPEAN VECTOR

The presence of the literary organization «Lanka»–MARS discourse in Ukrainian literature is indisputable fact. «Lanchianu» were part of the progressive artistic youth who tried and tried to make literature, based on modern European ideological and aesthetic principles. The basis of the work of young writers were pressing national issues,

in-depth attention to the inner world of the individual, philosophic thinking, creative professionalism and, of course, focus on the best examples of world literature.

The article is devoted to the study of the world outlook and aesthetic aspects of the activity of the literary and artistic association «Lanka»–MARS. It was found out that participation in the union was the logical conclusion of the search for writers of the organization (B. Antonenko-Davidovich, G. Kosynka, T. Osmachka, V. Pidmogilny, E. Pluzhnik, etc.) of the literary environment, where creative freedom was not limited, the idea was cultivated Revival of Ukrainian culture on the basis of progressive European values and principles. Attention is focused on the peculiarity of the creative self-affirmation of the writers of «Lanka»–MARS, which consisted in developing and implementing an aesthetic concept that unites the traditions of Russian literary classics with world modernist tendencies.

The direct participation of «Lanchians» in the literary discussion of 1925–1928 was outlined. The reception of the «Lanka»–MARS in the literary discourse of Soviet criticism, which ranked the organization as «companions», «bourgeois», «anti-proletarian», was defined.

Key words: fellow travelers; bourgeois ideology; europeanism; world outlook and aesthetic values; ideology.

© Стороженко Л. Г., 2017

Дата надходження статті до редколегії 21.04.17